

Fridtjof Nansen

Olaf I. Rønning



Biografi på Høytidsdagen
26. februar 1997.

Deres Majestet, herr Preses, Selskabets gjester og medlemmer

*Han satte ud, som tanken gaar
fra kjendt mod ukjendt ved at ane.
Aarhundredes gjetning angstfuld staar,
der han forsvandt med Norges fane.*

*Normanna-aandens mod og tro
i fanen vaager hos den sterke.
Naar ser vi dem igjen, de to,
den ranke mand med Norges merke?*

*Der som havde han ombord
det unge Norges unge lykke,
som henter han oss hjem fra nord
i midnatssol vort seiersmykke.*

*Som fra vor tvedragt ud han brød,
de onde aander at besværges:
thi smeltet i en stordaads glød
vi hærdes sammen til ett værge.*

Hvem andre kan ha skrevet dette dikt enn Bjørnstjerne Bjørnson, og hvem andre kan han ha skrevet det til enn Fridtjof Nansen.

Diktet innleder den første biografi om Fridtjof Nansen som kom ut i 1896 og omfattet perioden fra fødselen i 1861 til han drog ut på polferden i 1893. Han var da 32 år gammel. Den foreløpig siste biografi kom ut hundre år senere, i 1996.

Det er ikke alle som 32 år gammel får utgitt en bok om seg på 350 store sider skrevet av samtidens mest kjente vitenskapsmenn og kunstnere. Redaktører var ingen ringere enn W. C. Brøgger og Nordahl Rolfsen.

Han må ha vært en gutt og mann som man må ha lagt merke til og som til da hadde nådd sitt foreløpige internasjonale høydepunkt ved å gå på ski over Grønlands innlandsis. For som det står i forordet, dette er et verk «der skulle henvende sig ikke blot til de nordiske lande, men også til de store kulturlande. Thi det er mænd som Fridtjof Nansen, der danner bindeleddet mellem vort land og den store verden». Dette er skrevet ennå mens han var i begynnelsen av sin karriere og berømmelse og ikke minst internasjonale betydning bare skulle øke.

Men man kan også gjøre seg en annen refleksjon over denne bok. Perioden går ut det året han startet på sin polferd med Fram over Polhavet, og man må vel kunne tro at omverdenen nok følte usikkerhet om de noen gang skulle få se ham igjen. I alle fall er bokens siste setning «mon naar jeg skal få se ham igjen».

Man kan å spørre seg: Hva er det som får Norges åndselite i 1893-1896 med Brøgger og Nordahl Rolfsen i spissen til å sette seg og skrive en stor biografi over en mann på 32 år, og ikke nok med det, også å analysere og vurdere hans vitenskapelige arbeid og forskning, hans ekspedisjoner og hans fremtidige planer? Da må vi se litt på hans liv frem til dette året.

Medlem av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, innvalgt 23. mars år 1900.

Fridtjof Nansen ble født i oktober 1861 og tok eksamen artium i 1880. Han begynte å studere zoologi kanskje mest fordi zoologi passet bra med hans interesse for jakt- og friluftsliv. Men allerede i 1882 kom et viktig vendepunkt i hans liv. Han ble bedt om å være med en selfangstskute fra Arendal, Viking, på et 5 måneders tokt til vestisen for der ved siden av andre ting, å drive biologiske undersøkelser over sel. Det gjorde han og selv om der er få notater fra hans hånd om selve turen, må det være klart at det var her hans interesse for polare forhold ble vakt. Vel hjemme i juli inntreffer et av de mange sammentreff i Nansens liv. En stilling som konservator ved Bergens Museum var ledig og han ble bedt om å søke. Noen må ha snakket sammen, for han fikk stillingen 21 år gammel uten en eneste formell eksamen; men han må ha hatt andre kvalifikasjoner som bestyrelsen ved Bergens Museum har innsett og vært klar over. Eller som hans far dengang skrev; - «Giver Herren han helbred og naadigen bevare ham paa den rette vei, arbeider han seg nok frem i Livet!» Og vi kan vel si at farens fromme ønske til overmål ble oppfylt.

Ved Bergens Museum kom han inn i et aktivt vitenskapelig miljø, hvor

særlig legene Daniel Danielsen og Armauer Hansen kom til å spille en stor rolle på det faglige plan og på det sosiale og menneskelige plan var det prestefamilien Marie og Wilhelm Holdt som med forståelse og vidsyn hegnat om denne verdifulle unge forsker.

I Bergen gikk Nansen inn i en meget aktiv forskerperiode. I den tiden gikk forskningsretningen i Europa mot mikroanatomi og vevs- og celledære, og det var dette nye felt Nansen kastet seg over med innbitt energi. Den dyregruppe han valgte var ikke den letteste. Myzostomene er en liten gruppe ormer som lever som parasitter på pigghudete dyr og som parasitter har de meget avvikende former. Det var nervesystemet hos disse småormene Nansen ønsket å studere, men som så ofte er, hadde han i startfasen store metodiske problemer. Noen av disse er banale i våre dager. F.eks. måtte han selv finansiere med et lån fra faren et nytt mikroskop og han hadde vanskeligheter med å få gode resultater med nye snitte- og fargeteknikker han måtte bruke. Det var således ingen lett oppgave han tok fatt på, men det resulterte i alle fall i et vitenskapelig arbeid med tittelen «Bidrag til Myzostomernes Anatomi og Histologi» trykket i 1885. Denne avhandling ble belønnet med Joachim Frieles gullmedalje, og det var den første av mange gullmedaljer i hans liv.

Etter dette utga han sammen med bl.a. Armauer Hansen flere mindre arbeider, men om ikke noe annet så lærte han at han kunne for lite. I årene som fulgte hadde han flere studieopphold i utlandet. Særlig i Tyskland hadde han flere studieopphold, men viktigst ble likevel oppholdet i Italia i Pavia og senere Neapel, hvor han studerte celleteknikk hos den berømte professor Camillo Golgi og Nansen sa senere selv at dette besøket hadde innledet en ny epoke i hans vitenskapelige utdannelse. Golgi er idag et navn som alle biologistudenten kjenner igjen fra cellebiologien som Golgi-apparatet som cellenes transportsystem.

Vel hjemme satte han for alvor igang med arbeidet for en doktorgrad og i 1897 var doktorarbeidet så ferdig at han kunne publisere det og senere disputere i Christiania. Tittelen var: «The structure and combination of the histological elements of the central nervous system», og omfattet nervesystemet hos flere primitive dyr. Observasjonene han gjorde, særlig over hvordan nervecellene delte seg T-formet etter å ha trengt inn i ryggmargen, fikk stor betydning.

Selve disputasen forløp bare sånn passe. Nansen var irritert over opponentenes manglende forståelse og var skuffet. Men han var hverken den første eller siste som har irritert seg over sine opponenter ved disputaser. Men det var nok litt verre for ham, fordi han på dette tidspunkt hadde pressens og offentlighetens søkelys på seg fordi han drev med å skulle planlegge og fin-

ansiere Grønlandsferden.

Dermed er vi kommet frem til et vendepunkt i Nansens liv, polarforskeren får gjennomslag. Det ble ikke noe mer slit over mikroskopet, det ble kamp mot naturkreftene, mot is og sne i nytt og ukjent land. Og det kan man vel forstå. Hele hans liv hadde vært preget av friluftsliv, lange skiturer mellom Bergen og Oslo og tanken om ishavet og Grønlands innlandsis klarte han aldri å løsrive seg fra.

Den smule zoologisk forskning han ennå kom til å holde kontakt med var anatomien hos hvalfostre. Man må vel innrømme at der var en annen dimensjon av hvalanatomi enn over nervecellenes bygning hos millimeter store myzostomier knapt synlige for det blotte øye. Og det var vel mer i stil med Nansens personlighet og dimensjon og dermed lettere å forstå når han senere i livet særlig studerte de store systemer i naturen innen meteorologi og oseanografi.

Men det var Grønlandsferden som nå sto i hodet på ham. Han var som vi vet meget nøye med utrustningen og alt ble nøye gjennomtenkt på forhånd, sleder, soveposer, mat osv. Transporten til Øst-Grønland foregikk med selfangeren «Jason» fra Island og Nansen måtte selv garantere mot tap i fangsten. Selv skriver Nansen: «Bag oss svinder Islands klippekyst i en blålig violet tone, langsomt under havet, bagenfor der ligger hjemmet og livet, men hva ligger forud? Ingen ved, men det må være noget skjønt; det er løfterigt at begynde sin færd under slig en himmel».

De hadde store vanskeligheter med å komme i land, det skjedde først 17. juli og oppstigningen kunne begynne 16. august og toppen ble nådd først 14. september og vestkysten ble nådd 24. september og Godthåb 3. oktober. Da var siste båt allerede gått, men med nød og neppe klarte de å få sendt en melding med den at de var kommet frem.

Men de måtte altså overvintre, men det er typisk for Nansen at også dette snur han til noe positivt. Han studerer eskimoenes dagligliv, han lærer deres skikker og fangstteknikker. Og ut fra denne ferden over innlandsisen kommer to store bøker, «Paa ski over Grønland» og «Eskimoliv» som begge ble folkelesning i Norge og oversatt til mange språk. Det hører med til dette bildet at omkostningene var stipulert til 5.000 kroner, et beløp han søkte norske myndigheter om. Det fikk han ikke, men en dansk mecen grosserer August Gamel i København tilbød ham 5.000 kroner og som han skrev «at i et heldigt tilfelle, en ringe del av æren herfor også tør falde mit fædreland til del».

Resultatet av ferden ble mye ære og heder, men den del som tilfalt Danmark var nok meget liten. Norge trengte alt selv.

Vitenskapelig var ikke resultatene store, utover det å konstatere at isdekket var sammenhengende fra øst til vest. Det var de meteorologiske måling-

ene som ble viktige og som sammen med observasjoner og ikke minst erfaringer, kom til å få betydning for senere forskning på Grønlands innlandsis. På en måte ble hans skildringer og observasjoner av eskimoenes levesett av større betydning, ikke minst ved økt interesse og respekt for eskimoenes samfunn og kultur.

I begynnelsen av mai 1889 begynte hjemferden. Eskimoene feiret og danset til avskjed, men hjemkomsten til Oslo gikk over alle grenser. De ble mottatt av tusener av mennesker og hundreder av båter på Oslofjorden. Ferden sto for de fleste nordmenn som en nasjonal stordåd. Igjen er det på tide å sitere Bjørnson.

«Kjære Nansen. Også jeg vil i min ensomme båt sejle Dem imøte og hilse Dem vælkommen med det norske flag. Hva det gæller om for os er at fri os inadtil for åndstvang og utadtil for Sverige. Enhver dåd som Deres gir et vældig bidrag. Den styrker folkets æresfølelse og mot og den vekker de fræmmedes samfølelse. Hils Deres tapre følge fra Deres ærbødige Bjørnstjerne Bjørnson».

Mens Norge sto på ende var Nansen den roligste. Han fikk St. Olav's ridderkors og tilbudene på nye stillinger strømmet inn. Kampen mellom Bergen og Oslo om å få ham som konservator pågikk for fullt. Til slutt takket han ja til tilbudet fra Oslo. Han takket nei til Bergen i et beklagende brev til Danielsen og Armauer Hansen, for som han skrev, ..»snart stævner jeg dog antagelig atter nordover, da faller længslerne, livet i det fri omgivet av vanskeligheter og delvis farer er dog det som passer meg bedst; jeg kan ikke gjøre noget ved det».

Men planleggingen av Nordpolsferden begynte straks han var falt til ro. Først og fremst var det viktig å få gjennomslag for planene. I den anledning holdt han en rekke foredrag i vitenskapelige selskaper og han søkte råd hos alle som hadde en smule erfaring fra arktiske strøk. Han hadde noen prinsipper. Man måtte ha grundig og helt åpen planlegging, arbeide med naturen og ingen rettmuligheter dvs. man skulle fremover. Han hadde bestemt seg. I et brev skriver han: «som De muligens af aviserne har set, har jeg netop været over i London og har slås med de engelske admiraler og polarreisende, de fleste av dem var imod mig og kom med de mest naragtige indvendinger,...»

Som vi alle vet, Fram ble bygget, ekspedisjonen forlot Vardø natten mellom 21. og 22. juli. Ingen visste hvor lenge de ble borte, og man var utrustet for 5 år. Etter at de forlot de sibirske havner hadde de ingen som helst kommunikasjon med omverdenen før de var tilbake igjen.

Frams drift over Polhavet og Nansen og Johansen's forsøk på å nå nordpolen hører med til vår barnelærdom. Men noen av de mange uforklarlige

sammentreff som Nansen's liv er så rikt på må nevnes. Etter overvintringen på Frans Josefs land, selv visste han ikke hvor de var, i den mest øde og folketomme del av verden går han seg på det eneste menneske det var mulig å treffe, nemlig Jackson. Vel tilbake til Vardø 13. august 1896 får verden vite om ferden, og tro det eller ei 13. august kom FRAM fri av isen nordvest for Svalbard og 20. august var den i Skjevøy.

Resten av historien er vel kjent. Ferden langs kysten fra Vardø til Oslo med Fram ble en triumferd, som kuliminerte med reisen opp Oslofjorden og ankomsten til Oslo. Ankomsten til Oslo var formidabel og hele nasjonen var i festrus. Feiringen var en manifestasjon av patriotisme, nasjonalfølelsen ble styrket og nordmenns selvtillit ble styrket.

Og Bjørnson hevet seg opp til de store høyder i sin berømte tale til Fridtjof Nansen 17. september 1896 hvor han bl.a. sa:

« – Da begynte ungdommen å tenke: Nei nordmennene må nå først, og nordmennene må gjøre det største! Og som spenningen var på det største, så stakk Nansens blonde hode opp av havet ved Vardø.

Det var ikke en telefonklokke i landet som ikke sang av seg selv den dagen: Alle telegrafapparatene verden over hakket og prikket: Nansen. Nansen. Nansen! Og nettopp som den elektriske strøm var best igang, så skjød «Fram» sine to skudd ved Skjervøy, så gamle nordlandskjerringer skvatt i sengen. Og så begynte det et festtog med røyk og med smell utimellom skjærene og under fjellknausene, og folkejubelen flommet i styrtinger nedover og ut mot dem. Og om det så var været, det strålte slik at det liksom speilte av vår glede.»

Men før vi forlater Nansens vitenskapelige innsats må vi summere opp slik:

Ut over de vitenskapelige arbeider som allerede er nevnt har han skrevet 50 - 60 vitenskapelige avhandlinger hvor mange er store og tykke bøker. Vi kjenner alle hans mange bøker fra reisene i polaregnene. Her skal vi bare dra fram hans store arbeid «Nord i Tåkeheim», et grundig historisk verk om utforskningen av Arktis. Det vitenskapelige verk om Framferden er offentliggjort i seks store bind i årene 1900-1906. Han har skrevet vektige artikler om forskjellige felter som zoologi, geologi, klima, oseanografi og historie. I tillegg et stort antall artikler og taler som også er utgitt i flere bøker. Og på toppen av det hele, var han banebryter teoretisk, praktisk og metodisk fra mikroskopisk teknikk til oseanografiske måleinstrumenter og praktisk utrustning. Og han skal også huskes for at det var han som tok initiativet til de to første biologiske stasjoner i vårt land, i Bergen og i Drøbak.

Men hvordan var så den mann som gjorde slike dåder og ble av så stor betydning for vårt land. Utrolig mye er skrevet og skrives om ham. Ikke alle

vet at et annet kjent medlem av dette Selskab, Asbjørn Øverås, også har skrevet en entusiastisk biografi om Fridtjof Nansen. Og som en parentes er det interessant å registrere at ettersom boken skrider frem så blir Fridtjof Nansen mer og mer enig med Asbjørn Øverås. Men han er på den annen side den som har satt seg mest inn i Nansens mange taler og artikler. Her og i mange andre kilder blir han analysert og kommentert og beskrives som vitenskapsmannen, oppdagelsesreisende, friluftsmann, jeger, folkeopplyser og folkeopdrager, realist, perfektjonist, romantiker og han blir tatt til inntekt for livssyn, dådstrang, skolesak og målsak, lekmansskjønn osv. Han ble nasjonal folkehelt og rikssynser, ville man ha sagt idag. Han var en glimrende tegner og naturbeskrivelsene i hans bøker har lyrikkens skjær over seg. Men det er likevel et trekk at interessen har vært liten for Nansen som filosof, tenker og kommentator.

Men hadde så denne mannen ingen svakheter? Der var flere av dem. Han hadde en kraft i sin atletiske kropp og en karisma med stor gjennomslagskraft. Han visste om dette og spilte bevisst og selvsikkert på det når det var nødvendig. Han var forfengelig og kledde seg i spesielt tettsittende dresser, og han lot seg nødig fotografere uten sin store bredbremmede hatt.

Sine store kunnskaper og praktiske sans var ham selv bevisst, og mannskapet på Fram klaget over at han blandet seg inn i alle ting. Han hadde drag på kvinner og der var flere romanser og forelskelser i hans liv før han giftet seg. Han var sågar forlovet en gang også, men det var vel ikke så lett å holde på elskovens glød når mannen bare snakket om is?

Han kunne også bli sjenert og usikker. Det fortelles at da han i sine første år i Bergen vikarierte som lærer på en pikeskole så ble han usikker og rødmet av sjenanse. Tilfellet har villet det slik at denne foredragsholder også i sine unge år vikarierte på samme pikeskole i Bergen. Jeg kan forsikre at jeg forstår Nansens reaksjoner fullt ut.

Jeg nevnte tidligere de mange eiendommelige sammentreff i Fridtjof Nansens liv. Der er flere av dem.

Han ble i 1887 bedt om å søke en stilling ved University of Indiana. Det var tre søkere. Han som fikk stillingen er en forlengst glemt zoolog, de to andre var Fridtjof Nansen og Thomas Woodrow Wilson som senere ble president i USA. Man kan bare spekulere i den betydning de to forsmådde senere fikk i internasjonal fredspolitikk etter første verdenskrig. Woodrow Wilson fikk fredsprisen i 1919 og Nansen i 1922.

Selv er jeg kanskje mest opptatt av den tidsepoke i vårt lands historie han ble født inn i, hvor vårt land er på jakt etter knagger å henge vår nasjonalfølelse på. Og ikke minst de menn som i en ungdom på 19-20 år så et potensiale og begavelse, som tok hånd om han uten at han hadde avlagt en eneste

formell eksamen, og drev ham frem gjennom de første kritiske år.

Når vi nå forlater vitenskapsmannen Fridtjof Nansen så var han 38 år, men en berømt og verdenskjent mann. Han var bare halvveis i sin livsgjering. Den internasjonale, politiske, humanistiske og fredsbevarende aktivitet lå foran ham.

Hvilken del av hans liv som ble av størst betydning for menneskeheten, vil nok fremtidens biografier de neste hundre år drøfte i detalj.

Nansen hadde et dikt han elsket å sitere og som etter det han selv sa, hadde stor betydning for ham: Det er Ibsen denne gang:

*Dagens dåd har intet mærke
slig som den dernede drives;
her ble mine tanker stærke
kun på vidden kan jeg trives.*

*I den øde sæterstue,
al min rige fangst jeg sanker;
Der er krak og der er grue,
friluftsliv for mine tanker.*

*Vinterliv på vilde vidder
setter stål i veke tanker
intet sagn om fuglekvidder
sygt igjennom årene banker.*